

SESJA NAUKOWA
„ODRODZONA POLSKA WŚRÓD SĄSIADÓW 1918–1921”

W dniach 3–4 listopada 1998 r. odbyła się w Instytucie Historii PAN w Warszawie sesja naukowa z okazji 80. rocznicy odzyskania niepodległości Polski. W imieniu dyrekcji Instytutu obrady otworzył dr Andrzej Koryn, który przypomniał, że sesja została zorganizowana przez Zakład Dziejów Europy XIX i XX wieku. Następnie zabrał głos kierownik Zakładu, a zarazem *spiritus movens* konferencji, prof. Piotr Łossowski. Wyjaśnił założenia, jakie przyświecały organizatorom sesji. Chodzi przede wszystkim o ukazanie miejsca odrodzonej Polski w Europie Środkowo-Wschodniej, a także skomplikowanych stosunków (nierazko konfliktów) między poszczególnymi państwami w tym regionie.

Pierwszy referent, prof. Wiesław Balcerak, mówił o sytuacji odrodzonej Polski w gronie jej sąsiadów. Autor przedstawił pogląd, iż niepodległe państwo polskie było źle widziane (wręcz niepożądane) zarówno przez sąsiadów, jak i przez wielkie mocarstwa. Nie tylko Niemcy i Rosja, ale też państwa Ententy postrzegały II Rzeczpospolitą jako przeszkodę na drodze do pacyfikacji Europy.

Doc. dr Michał Zacharias rozważał problem, czy konflikty graniczne w Europie Środkowo-Wschodniej lat 1918–1923 były regułą czy wyjątkiem. Autor stwierdził, że konflikty terytorialne w tym regionie bezpośrednio po zakończeniu I wojny światowej były zjawiskiem powszechnym, co wynikało m.in. z procesu kształtowania się narodów i nowych państw narodowych. System wersalski nie stanowił dla ludności omawianych obszarów satysfakcjonującego rozwiązania. Złożone problemy graniczno-narodowościowe stały się w przyszłości zagrożeniem dla państw środkowoeuropejskich, a z zaistniałej konfrontacji zwycięsko wyszedł ZSRR Józefa Stalina.

Doc. dr Romuald Wojna wygłosił referat na temat wojny polsko-bolszewickiej 1919–1921. Walki zaczęły się, gdy obie strony były już uwikłane w konfliktach zbrojnych na innych frontach. Autor uwzględnił nie tylko Polskę i Rosję Sowiecką, ale również tzw. Białą Rosję, czyli trójkąt polsko-bolszewicko-białoruski. Podkreślił też wagę krótkotrwałego sojuszu wojskowego Polaków i Ukraińców w 1920 r. Referat kończy się uwagami na temat znaczenia polskiego zwycięstwa w tej wojnie, a także jego późniejszych tragicznych reperkusji (zemsta Stalina).

Polska i „biała” Rosja 1918–1920 — to temat wystąpienia dr. Andrzeja Nowaka. Zdaniem autora nieściśle jest termin „biała” Rosja oznaczający wszelkie siły antyrewolucyjne w tym kraju. Istotę zjawiska lepiej oddaje określenie używane przez polski wywiad: „Rosja przeciwbolszewicka”. Próby porozumienia Polski z tą ostatnią były skazane na niepowodzenie, głównie z powodu przywiązania rosyjskich polityków do idei imperium. Również nie powiodła się koncepcja Piłsudskiego współpracy z „trzecią Rosją” (niecarską i nie-bolszewicką) uosabianą przez Borysa Sawinkowa.

Prof. Przemysław Hauser przedstawił referat *Kontrowersje niemiecko-polskie w latach 1918–1919*. Koncentrowały się one wokół sprawy przyszłych granic. Po uznaniu przez Rzeszę 14 punktów Wilsona za podstawę przyszłego pokoju (październik 1918) okazało się, że polskie aspiracje terytorialne całkowicie wykluczają się z niemiecką tendencją do utrzymania na wschodzie granicy z 1913 r. Ostateczne postanowienia w Wersalu (czerwiec 1919) nigdy nie zostały zaakceptowane przez niemiecką opinię publiczną. Traktat wersalski nie zadowolił również w pełni Polaków, chociaż Dmowski stwierdził, że zrealizował swe zamierzenia terytorialne w 90%.

Dr Maria Wojnicka zajęła się stosunkiem Polski do Białorusi w latach 1918–1920. Specyfiką relacji między oboma krajami był fakt, że Białorusini nie mieli niepodległego państwa. Układ sił na arenie międzynarodowej w owym okresie przekreślił białoruskie aspiracje niepodległościowe. Traktat ryski był klęską

koncepcji federacyjnej z udziałem ziem białoruskich. Rezygnacja Polski z obrony koncepcji Białorusi jako całości w konsekwencji spowodowała sowietyzację tego kraju i wyniszczenie niewielkiej grupy inteligencji białoruskiej.

Doc. dr Michał Klimecki wygłosił referat o wojnie Polski z Zachodnią Ukrainą w latach 1918–1919. Wojna o wschodnią Galicję była pierwszym konfliktem, jaki musiała rozstrzygnąć Rzeczpospolita. W jego wyniku zginęło 10 tys. polskich i 15 tys. ukraińskich żołnierzy, a tereny, na których toczyły się walki, zostały kompletnie zrujnowane. Po zwycięstwie Polski w wojnie z Ukraińcami przynależność Galicji Wschodniej do II Rzeczypospolitej została ostatecznie potwierdzona uregulowaniami dyplomatycznymi (traktat ryski i uchwała Konferencji Ambasadorów z 15 marca 1923).

Dr Henryk Bułhak jest autorem referatu *Sojusz Polski z Rumunią 1919–1921*. Referent przedstawił genezę sojuszu, jego uwarunkowania oraz proces budowania stosunków bilateralnych, zwieńczony zawarciem układów sojuszniczych na płaszczyźnie politycznej i wojskowej. Zostały one podpisane 3 marca 1921 r. Jak twierdzi autor, sojusz polsko-rumuński stał się, obok przymierza z Francją, najściślejszym między państwowym związkiem politycznym i militarnym II Rzeczypospolitej.

Doc. dr Marek Kamiński przedstawił konflikt Polski z Czechosłowacją w latach 1918–1921. Wkrótce po powstaniu obu niepodległych państw doszło do konfliktu terytorialnego między nimi o Śląsk Cieszyński, a także Czadeckie, Spisz i Orawę. Wywołany przez stronę czeską zatarg zaciążył na stosunkach politycznych między Polską a Czechosłowacją w całym okresie międzywojennym. Wzajemne porozumienie i zbliżenie stało się niemożliwe.

Stosunek Polski do Słowacji 1918–1920 — to temat referatu prof. Ewy Orlof. Na relacje polsko-słowackie wpłynęła przede wszystkim sytuacja polityczna w regionie. Polska była podmiotem polityki międzynarodowej, podczas gdy Słowacy, uzależnieni od Czechów i nie prowadzący samodzielnej polityki, mogli być tylko jej przedmiotem. Włączenie Słowacji w skład Republiki Czechosłowackiej sprawiło, że istnienie oddzielnego problemu słowackiego zniknęło z pola widzenia Polaków, zaś wielu Słowaków zaczęło patrzeć na stosunki z Polską z punktu widzenia Pragi. Przeszkodą też były tradycje przyjaźni polsko-węgierskiej. W związku z konfliktem polsko-czeskim w ówczesnej prasie polskiej widoczny jest wzrost wystąpień proslowackich wprost proporcjonalny do nasilenia głosów antyczeskich.

Doc. dr Maciej Koźmiński zajął się stosunkami Polski z Węgrami w latach 1918–1920. Stanowiły one w historii Europy Środkowej fenomen szczególny. Tradycje wspólnych walk o wolność zostały utrwalone przez pozytywne stereotypy. Krańcowo odmienna sytuacja obu państw po traktacie wersalskim, istniejące zasadnicze różnice — teoretycznie nie sprzyjały współpracy polsko-węgierskiej. W praktyce latem 1920 r. doszło do rozmów na temat politycznego i militarnego współdziałania. Jednakże w omawianym okresie we wzajemnych relacjach istniały dysproporcje: Węgry były bardziej zainteresowane rozwijaniem stosunków z Polską, niż na odwrót.

Prof. Piotr Łossowski wygłosił referat zatytułowany *Konflikt polsko-litewski 1918–1920. Próba syntezy*. W zmienionych po I wojnie światowej warunkach, odradzająca się Polska nie mogła powrócić do kształtu Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. Należało ustalić nowe, możliwie korzystne granice państwa nie tyle według kryteriów historycznych, co bardziej nowoczesnych — etnograficznych. Zarzewiem polsko-litewskiego konfliktu, który wybuchł w przełomowym okresie powstawania obu państw, był spór o wykładnię pojęcia Litwy etnograficznej, a tym samym o przebieg granicy. Zakończenie konfrontacji zbrojnej między Polską a Litwą (29 listopada 1920 r. zawieszenie broni) nie zlikwidowało istniejącego konfliktu. Dążenia obu stron były przeciwstawne: Polska pragnęła federacji z Litwą, a Litwini stanowczo się temu sprzeciwiali. Formuły kompromisowej nie udawało się znaleźć i dopiero w latach 1938–1939 sytuacja zaczęła się stabilizować.

Dr Tomasz Paluszynski omówił stosunki Polski z Łotwą w latach 1919–1921. Łotwa odegrała szczególną rolę jako sojusznik odradzającej się Polski. Wspólnie prowadzono operacje wojskowe. Dla Polaków Łotwa była sprzymierzeńcem antyniemieckim, antyradzieckim i antyrosyjskim i już od początku 1919 r. — potencjalnie cennym partnerem gospodarczym. Przyjazne stosunki polsko-łotewskie zaczęły się psuć na początku 1920 r. Wpłynęły na to spory w kwestii granic, rozbieżności dotyczące stosunków z Litwą i bolszewicką Rosją, potem agitacja Litwinów podczas akcji Żeligowskiego. Wiosną 1921 r. relacje polsko-łotewskie jeszcze bardziej się pogorszyły, m.in. z powodu niewłaściwego traktowania mniejszości polskiej na Łotwie. Napięcia te zdofano jednak przewyciężyć na przełomie 1921 i 1922 r. W całym okresie międzywojennym panowały w zasadzie poprawne stosunki bilateralne.

Kontakty polityczne Polski z Bułgarią w latach 1918–1921 zostały przedstawione przez doc. dr Elżbietę Znamierowską-Rakk. W polskiej polityce na Bałkanach stosunki z pokonaną w wojnie Bułgarią mniej ważyły, niż kontakty z państwami Ententy: Rumunią i Królestwem SHS. Bułgaria stała na pozycji

rewizji ładu wersalskiego, jednak ów rewizjonizm miał charakter regionalny i nie zagrażał suwerenności Rzeczypospolitej. Ożywione kontakty między Warszawą a Sofią miały źródło we wspólnych tradycjach historycznych Polaków i Bułgarów oraz wzajemnym zainteresowaniu na płaszczyźnie politycznej. Powstał klimat sprzyjający długofalowej współpracy, zwłaszcza w sferze gospodarki i kultury.

Dr Anna Garlicka wygłosiła referat na temat *Relacje Polski z Królestwem SHS w pierwszych latach powojennych*. Jugosławia, zdaniem autorki, należała do drugorzędnych obszarów zainteresowania polskiej dyplomacji. We wzajemnych stosunkach Polska stanowiła stronę bardziej aktywną. W relacjach z Jugosławią w pierwszych latach niepodległości polska dyplomacja nie odniosła znaczniejszych osiągnięć. Nie udało się jej pozyskać poparcia rządu jugosłowiańskiego dla polskiego stanowiska w sprawie Galicji Wschodniej. Podczas wojny polsko-sowieckiej Belgrad prowadził politykę nieprzyjazną Polsce. Ścisła współpraca Królestwa SHS z Czechosłowacją stwarzała sytuację izolacji Polski na arenie międzynarodowej. Tendencję tę stopniowo przełamano i doszło do współdziałania Polski i Jugosławii. Za niewątpliwy sukces polskich polityków autorka uznała zagwarantowanie Polsce możliwości tranzytu materiałów wojskowych na wypadek wojny.

W dyskusji, która toczyła się pierwszego i drugiego dnia obrad, wzięły udział następujące osoby: Romuald Wojna, Władysław Stępnia, Tomasz Paluszyński, Marek Getter, Piotr Łossowski, Andrzej Nowak, Michał Klimecki, Maria Wojnicka, Henryk Bułhak, Przemysław Hauser, Jerzy Narbutt, Rafał Galuba, Zbigniew Klejn, Zbigniew Czczot-Gawrak, Antoni Bohdanowicz, Anna Garlicka, Elżbieta Znamierowska-Rakk.

Zamknięcia obrad dokonał prof. Piotr Łossowski, który ze wszech miar pozytywnie ocenił wyniki sesji i wyraził nadzieję, że jej dorobek zostanie opublikowany.

Aleksandra J. Leinwand

POSIEDZENIA NAUKOWE ZAKŁADU DZIEJÓW EUROPY XIX–XX W. IH PAN
(PAŹDZIERNIK 1998 — WRZESIEŃ 1999 R.)

- 1998 6 X *Wojna polsko-bolszewicka 1919–1921* — ref. doc. dr Romuald Wojna;
Polska wobec „białej” Rosji 1919–1920 — ref. dr Andrzej Nowak.
- 13 X Omówienie zbioru dokumentów: „Materiały «Osoboj papki». Politbiuro CK RKP(b)–
WKP(b) po woprosu sowietyko–polskich 1923–1944”, Moskwa 1997.
- 20 X *Kontakty polityczne Polski z Bułgarią 1918–1921*
— ref. doc. dr hab. Elżbieta Znamierowska–Rakk;
Konflikty graniczne w Europie Środkowo–Wschodniej 1918–1923. Wyjątek czy reguła?
— ref. doc. dr hab. Michał Zacharias.
- 27 X *Nawiązanie stosunków Polski z Jugosławią 1918–1921* — ref. dr Anna Garlicka;
Stosunek Polski do Białorusi 1918–1920 — ref. mgr Maria Wojnicka.
- 10 XI Spotkanie z prof. W. K. Wołkowem, który wygłosił referat: *Nowe kierunki w badaniach*
nad tematyką historii Europy Środkowo–Wschodniej w Rosji.
- 17 XI *Ku idei obywatelskiej Michała Römera* — ref. dr Bronisław Makowski.
- 24 XI Omówienie książki: Janusz Sibora, *Narodziny polskiej dyplomacji u progu niepodległo-*
ści, Warszawa 1998 — ref. dr Aleksander Achmatowicz.
- 1 XII *Opieka poselstwa Australii nad obywatelami polskimi w ZSRR 1943–1944*
— ref. dr Daniel Boćkowski.
- 8 XII Omówienie książki: *Rossija XX wiek. Drugaja Wojna 1939–1945*, Moskwa 1996
— ref. dr Aleksander Achmatowicz.
- 22 XII Omówienie książki Yvon Lacaze, *La France et Munich. Etude d'un processus devisa-*
ionnel en matière de relations internationales, Berne 1992 — ref. dr Henryk Bułhak.
- 29 XII Omówienie książki: N. A. Kriwowa, *Włost' i cerkow' w 1922–1923 godach*,
Moskwa 1997 — ref. doc. dr hab. Romuald Wojna.
- 1999 3 I *Polacy w spiskach i powstaniach macedońskich XIX w.* — ref. dr Zbigniew Klejn.
- 12 I Omówienie książki: W. Stępiak, *Dyplomacja polska na Bałkanach 1918–1926*,
Warszawa 1998 — ref. doc. dr hab. Elżbieta Znamierowska–Rakk.
- 19 I Omówienie książki: *Przed Wrześniem i po Wrześniu. Ze wspomnień młodych diploma-*
tów II Rzeczypospolitej, Warszawa 1998 — ref. prof. dr hab. Piotr Łossowski.
- 26 I *Michał Römer. Korzenie, dzieciństwo, nauka (1880–1905)* — fragment pracy
o M. Römerze — ref. dr Bronisław Makowski.
- 2 II Omówienie zbioru dokumentów: *Komintern i idea mirowoj rewolucji*, Moskwa 1998
— ref. dr Andrzej Nowak.
- 9 II Omówienie książki: *Istoria wnieszenij polityki Rosji XIX–XX w.*, Moskwa 1997
— ref. prof. dr hab. Jan Sobczak.
- 16 II *Białoruski ruch narodowy. Próba ukazania specyfiki* — ref. mgr Maria Wojnicka.
- 23 II Omówienie książki: O. Płatonow, *Tajna historia Rosji XX wiek. Epocha Stalina*,
Moskwa 1997 — ref. dr Andrzej Achmatowicz.
- 2 III Omówienie książki: W. T. Drymmer, *W służbie Polsce*, Warszawa 1998
— ref. prof. dr hab. Piotr Łossowski.
- 9 III *Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego i trzy Rosje*
— ref. dr Andrzej Nowak (I rozdział pracy habilitacyjnej).
- 16 III Omówienie książki: O. Krasiwowskij, *Schidna Galiczina i Poleszcza w 1918–1923*
rokach, Kijew 1998 — ref. doc. dr hab. Romuald Wojna.
- 23 III Omówienie dokumentów KC PZPR ze szczególnym uwzględnieniem dokumentacji
Biura Politycznego z punktu widzenia historii integralnej ustroju komunistycznego
w Polsce na przełomie lat 50. i 60. — ref. prof. dr hab. Tadeusz Kisielewski.
- 30 III *Mecenat ziemiański na Kresach południowo–wschodnich w II połowie XIX w.*
— ref. dr Tadeusz Epsztejn.
- 13 IV *Bolszewicy wobec powstania państw narodowych w Europie Środkowo–Wschodniej*
— ref. dr Aleksandra Leinwand.

- 27 IV *Rozpad Rosji w 1917/1918 r.* — ref. dr Aleksander Achmatowicz.
- 4 V *Obraz Polski i Polaków w oczach francuskich kół rządzących 1924–1939*
— ref. dr Maria Pasztor.
- 11 V Oleg Ken, „*Alarm wojenny*” wiosną 1930 r. a stosunki sowiecko–polskie
— ref. dr Aleksander Achmatowicz.
- 18 V *Stanowisko Tity wobec chorwackiego ruchu narodowego w 1971 r.*
— ref. doc. dr hab. Michał Zacharias.
- 25 V *Geneza polityki Józefa Becka* — ref. Antoni Bogdanowicz.
- 1 VI *Balkańskie koncepcje federacyjne od końca XVIII w. do 1918 r.*
— ref. doc. dr hab. Elżbieta Znamierowska–Rakk.
- 8 VI *Kresy Wschodnie w polskiej historiografii ostatniego dwudziestolecia*
— ref. dr Tadeusz Epsztein.
- 22 VI *Wielkie mocarstwa wobec idei niepodległości państwa białoruskiego*
— ref. mgr Maria Wojnicka.
- 29 VI *Propaganda polskich komunistów w 1920 r.* — ref. dr Aleksandra J. Leinwand.
- 14 IX Omówienie książki: Juozas Starkauskas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais. NKVD–MVD–MGB kariuomenė partizaninio karo laikotarpiu (Wojska czekistowskie na Litwie w latach 1944–1953. Wojska NKVD–MVD–MGB w okresie wojny partyzanckiej)*, Lietuvos gyventojų ir genocido gynimo centras, Vilnius 1998
— ref. dr Bronisław Makowski.
- 21 IX *Najnowsze publikacje rosyjskie na temat polityki narodowościowej w Rosji*
— ref. dr Aleksander Achmatowicz.
- 28 IX Omówienie najważniejszych wydawnictw źródłowych dotyczących polityki sowieckiej na zajętych obszarach wschodniej Polski 1939–1941 — ref. dr Daniel Boćkowski.
(Oprac. E. Z.–R.)